

1 – 3 грудня 2003 року, м. Київ

*Тези виступу на міжнародному симпозиумі
«Фундаментальные исследования в
современном инновационном процессе:
организация, эффективность, интеграция»*

*Круглый стол № 1
«Научное образование для современного
инновационного развития:
опыт, проблемы и пути развития»*

*Сергій Ягодзінський
Національний авіаційний університет (Київ)*

Контрверза філософського та наукового дискурсу в сучасному інноваційному процесі

*«Ограничение области знания лишь
небольшой группой людей ослабляет
философский дух народа и ведет к
духовному обнищанию»*

А. ЭЙНШТЕЙН

*„Поступово машина
стане частиною людства”*

АНТУАН де СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ

Аналізуючи процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, помічаємо тенденцію, аналогічну диференціації наукового знання у Новий час, коли від філософії, як системи світоглядних принципів почали відбруньковуватися конкретні галузі: фізика, хімія, ботаніка, географія та інші. На даним момент спостерігаємо існування різних видів „дискурсивних практик” (М. Фуко), що мають власні критерії раціональності, методи, форми, специфіку подання, накопичення, обробки й впровадження інноваційної інформації.

Це, в кращому випадку, неминуче приводить до флегматично-толерантне ставлення представників різних наукових напрямів до концепцій, які напяму не впливають на їх діяльність, або *безпосередньо* не використовуються в ній. На практиці ж констатуємо наявність конфронтаційності, тотальної несприйнятливості, невірноваженості й ворожості до всього, на перший погляд, незрозумілого та зайвого *постмодерному соціальному просторові*. Очевидно, таке можливе лише за умови встановлення *пріоритету*, невідповідність цінностям якого трактується як соціальне зло, яке не має жодного права на існування.

Так сучасний науковий, точніше *технократичний* (В.С. Стьопін), дискурс виробив, навіть в умовах тотального постмодернізму, чітку лінію діяльності – розробка і впровадження інноваційних технологій в товари широкого вжитку, метою чого виступає грошово-майнова цінність, а відповідно все, що змогло включитися у подібну аксіологічну матрицю залишається за межами суспільства або стає його пасивним елементом. В ХІХ ст. К. Маркс, філософсько-політичні погляди якого так завзято критикували у пострадянській час, у праці „До критики політичної економіки” зазначає: „Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси взагалі. Не свідомість людей визначає буття, а навпаки – їх суспільне буття визначає їх свідомість” (Маркс К. Полн. собр. соч. Т 13, с.7-8), вказуючи на діалектичну взаємодію й важливість як матеріальної так і духовної складової суспільства та унеможлиблював абсолютизацію одного за рахунок іншого.

Однак, як це не дивно, перехід до демократичної, плюралістично налаштованої „постнекласичної методологічної свідомості” (В.С. Лук’янець), спровокував виникнення неочікуваного результату – відмови в праві на існування тим наукам, які користуючись терміном М. Фуко не пройшли останній четвертий „пори́г формалізації” (Фуко М. Археологія знання: Пер. с фр./Общ. ред. Бр.Левченко.— К.: Ника-Центр, 1996. – с. 185), оскільки не існує можливості їх впровадження у сферу матеріального виробництва.

Відповідно, стають зрозумілими закиди представників технічних наук, щодо намагання віднайти філософським дискурсом (під яким будемо розуміти усе коло гуманітарного й соціального знання) свого місця в шлюпці „необхідних” наук. Саме тому слід констатувати явище перетворення *креативної „постмодерної людини”* (В.В. Кізіма) у безпосередню продуктивну силу, що живе для праці, а працює для життя, залишаючись актуально „відчуженою” (К. Маркс) як від засобів виробництва, так і від знань, на основі яких ці засоби були побудовані. Однак не слід забувати, що у *knowledge-value society* (Sakaiya T. The Knowledge-Value Revolution or A History of the Future. Токуо-N.Y., 1991. р. 57-58) джерелом інноваційного розвитку є не так колективна як *індивідуальна творчість* особистості.

Тому основним завданням статті є намагання встановити деякі причини протистояння філософського та наукового дискурсу, яка, поглиблюючись, постає у формі фундаментальної проблеми сучасного інноваційного процесу, адже те, що *колись втрачене є втраченим назавжди*.

Георг Гегель у праці „Про викладання філософії в університетах” відзначив, що, на його думку, однією з причин прохолодного ставлення студентів до навчання є той факт, що науки ще не здатні пояснити багато фактів, а філософія розкриває закономірності і явища, проте не має наукової розробленості. Відповідно в тогочасних реаліях освіти існувала науковість без інтересу та інтерес без науковості.

Що ми бачимо на сьогоднішній день ? Якщо звернутися до історичної аналогії, то в цій ситуації найкраще підходять слова, сказані К. Марксом про діалектику того ж Г. Гегеля, а саме, що вона є на голову поставлений матеріалізм. Дійсно, сьогодні у молоді існує **інтерес** (як бажання скорішого заробітку на отриманих знаннях) **без інтересу** (науково-пізнавального) та **науковість** (як набір наукових фактів) **без науковості** (так як наука розглядається лише як технологія).

Відразу виникає питання: а до чого може, і вже в більшості випадків призвела, подібна тенденція ? На це питання, дещо перефразовуючи А. Ейнштейна, дає відповідь К. Поппер у праці „Відкрите суспільство та його вороги”: „Відкрите суспільство ... і демократія ... не можуть процвітати, коли наука стає власністю виключно вузького кола спеціалістів”. Відповідно суспільство, що робить технології та інновації основним джерелом свого розвитку, ризикує стати над прірвою непорозуміння, незнання, а відповідно – *віри і підкорення тим технологіям, що керують суспільством*, а ще страшніше – *людям*, які володіють цими технологіями.

І ця проблема носить зовсім не екологічний, а *онтологічний характер*.

Наприклад, ми працюємо з операційною системою Windows XP, програмний код якої нараховує близько 30 млн. строчок, а відповідно контролювати її дії ми не будемо здатні, поки Б. Гейтс, президент компанії Microsoft, не опублікує їх. Однак жоден суд примусити до цього його не здатен. І одна справа, коли комп'ютер домашній, а інша – коли він знаходиться у користуванні міністра економіки чи оборони.

Саме тому *існує інтенція повернення класичного взірця раціональності*, згідно якого, як справедливо зазначає В.В. Кізіма, наука й освіта ґрунтувалася на „глибокій вірі у надлюдські сили (не обов'язково божественні), які для неї уособлені в ідеалах, або персоніфіковані в певних трансценденціях” (В.В. Кізіма Постнекласична методологія та постнекласична освіта //Totallogy. Постнекласичні дослідження. – Київ: ЦГО НАН України, 2002 – с. 207). Тільки сучасна ситуація значно складніша: якщо в часи Г. Галілея, І. Ньютона, Г. Лейбніца та інших представників класичної науки віра у детермінованість світу базувалася на принципах формальної логіки, які були одними для всіх, то сьогодні ми змушені вірити вже не Природі, а Людині і Машині.

В такому ракурсі стає зрозумілим, чому деякі соціологи намагаються представити соціум як невірноважену, дисипативну, синергетичну систему. Як зазначає І. Пригожин „ми можемо знати початкові умови ... майбутнє натомість залишається принципово не передбачуваним” (І. Пригожин Філософія нестабільності //Вопросы философии. – 1991. №6. – с. 46-57). Дійсно, доручаючи певній, обмеженій частині людства певну галузь діяльності, в тому числі й науку, інша частина суспільства таким чином *відчужується від знань*, що будуть продуковані в його рамках. А це, звичайно, веде до хаосу, збільшенню ентропії й нелінійності в соціальних процесах. В якості прикладу можна навести діяльність Укртелекому як монополіста на ринку зв'язку.

Таким чином бачимо, що навіть в рамках технічної діяльності *питання контролю* абсолютно не вирішене, а тому воно повинно із конкретно-наукової сфери перейти у суспільно-необхідну. В протилежному разі ми залишаємо вченого, а частіше просто групу підприємців наодинці із їх етичними поглядами й світоглядними переконаннями, чого, на нашу думку, робити аж ніяк не можна, бо в рамках постнекласичної науки *знання – це не лише сила, що творить, але і сила, що руйнує*.

Недарма В.В. Кізіма у вище зазначеній статті критикує А. Маслоу щодо необхідності самореалізації та виховання креативної молоді, наполягаючи на тому, що „саморозвиток людини має сенс тоді, коли одночасно він складає умови подальшого взаєморозвитку людини і її середовища” (В.В. Кізіма Там само. – с. 223).

Проте з іншого боку ми тут же стикаємося з іншою проблемою, а саме – як стверджує В.І. Онопрієнко, повинні існувати „настанови, що не мають практичного застосування”, адже тільки так „вижили уявні числа, методи диференціального” (Онопрієнко В.І. Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки. – Київ, 1998. – с. 32). І з цим важко не погодитися. В свою чергу, Л.Г. Дротянко досліджує „проблему визначення способів включення фундаментального і прикладного знання в культуру” (Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження) – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – с. 5).

Отже, науковий дискурс в епоху постмодерну необхідно піддавати як методологічній так і соціокультурній рефлексії, а відповідно для гармонізації суспільних процесів повинні в унісон працювати і теоретичні, і гуманітарні науки, кожна виконуючи необхідну, проте лише разом – достатню функцію управління суспільством.

Тепер розглянемо питання із другої сторони: місце філософії в сучасному науковому дискурсі. Чому не філософському ? Критично оцінюючи ситуацію, бачимо, якщо гуманітарне знання хоче вижити, дійсно і якісно (а не штучно) впливати на стан науки, освіти, суспільства, воно змушене включитися в рамки раціональності наукового дискурсу й діяти в ньому згідно ж його законів, бо як говорив Ільєнков Е.В. „філософія лише тоді набувала розквіту, коли вона опановувала відповідне їй природознавство” (Ільєнков Э.В. Диалектическая логика: Очерки истории и теории. – М.: Политиздат, 1984. – 320 с.).

Ігнорування ж філософськими дисциплінами цього факту неодмінно приведе до *крайньої форми позитивізму*, коли природничі науки, які вже давно відійшли від природознавства в класичному його розумінні, будуть самі собі ставити питання й самі їх розв’язувати. Після цього матеріалізовані у вигляді товарів суспільного користування, інноваційні технології будуть включені в культуру так і не пройшовши етап „*феноменологічної редукції*” (Е. Гуссерль).

Подібні тенденції помітні вже зараз.

Наприклад. 1) Згідно досліджень в астрофізиці Всесвіт заколапсований сам на собі, тобто він скінчений, однак філософія запевнює про його нескінченність; 2) Питання штучного інтелекту, що так мусується гуманітарними науками не можна розглядати, не знаючи теорем Курта Геделя про неповноту формалізованої непротирічивої системи; 3) Пояснити парадокси чорних дірок неможливо, якщо вважати, що простір – неперервний, і справді в сучасній фізиці багато фактів, що говорять про можливу зернистість простору.

Все це показує наскільки ми, часто необгрунтовано постулюємо в сучасній гуманітарній освіті факти, що мають неоднозначне трактування в науці, що, в свою чергу, й підриває довіру наукового дискурсу до філософського.

Саме тому сучасний філософський та науковий дискурс, на нашу думку, мають узгоджувати свої дані та в мінімальних випадках на загально соціальному тлі суперечити один одному, оскільки це призводить до диференціації суспільства, *дихотомічного поділу* його на „фізиків” і „ліриків”, появи окультизму та ненауковості у поясненні явищ і процесів.

А той факт, що науковий дискурс здатен обгрунтувати існуючі феномени краще інших „дискурсивних практик”, а тому й довіряти, саме довіряти, а не вірити, ми повинні йому більше, постійно пам’ятаючи про те, що універсальне відкривається і в наш час, однак чомусь, як помічає доктор фізико-математичних наук, академік А.А. Самарський „відкриті ... закономірності, навіть володіючи універсальним характером, дуже часто *не стають надбанням спеціалістів* із інших галузей знання” (А.А. Самарский, С.П. Курдюмов Парадоксы многовариантного нелинейного мира – мира вокруг нас //Гипотезы. Прогнозы. (Будущее науки): Международный ежегодник. – Вып. 22. –М.: Знание, 1989. – с. 9-10). Однією з причин цього явища лауреат Ленінської премії вбачає в „специфічності мови”, якою говорять вчені.

Залишається вірити, що це дійсно так, оскільки мовний бар’єр подолати значно простіше, ніж стіну конфронтації, догматизму й метафізично-інноваційного способу ведення наукової діяльності.